

Et redskab til samtidsdiagnose

Passet er det ultimative symbol på, at man hører til et sted, på statsborgerskab, borgerlige rettigheder og ret til beskyttelse, men også på statslig regulering og kontrol

Jesper Gulddal og Mette Mortensen (udg.):
Pas. Identitet, kultur og grænser.
 Informations Forlag 2004, 176 s. 228 kr.

Af Kirsten Molly Søholm

Bogens omslag har passets rødbedefarve i en lidt grumset, lys udgave. Dens layout er gestaltet som et udprint fra en computer og vækker blandede tanker om den teknologiske registrerings effektivitet. Det indføjede pasbillede viser et udsnit af en hovedløs krop med overdimensionerede fingre, stemplet med "Informations Forlag" som på et rigtigt pas.

Det er en god forsideside! I læseren (herunder anmelderen), som aldrig før har reflekteret indgående over passet som institution i vores kultur, vækkes nysgerrigheden: Spørgsmål om identitet, anonymitet, registrering, grænser, nationalt tilhørsforhold og det modsatte, fremmedheden og "de andre", melder sig. Passet er det ultimative symbol på, at man hører til et sted, på statsborgerskab, borgerlige rettigheder og ret til beskyttelse, men også på statslig registrering og kontrol. Og hvordan forholder det sig med alle disse begreber i dag i en stadig mere multikulturel og grænseoverskridende verden? Passet er – hævder udgiverne i forordet – blevet en stadig mere tvetydig størrelse, og bogen forsøger i et bredt spektrum af analyser at give nogle bud på disse spørgsmål.

I globaliseringens tidsalder, hvor informationer, varer og mennesker cirkulerer uafhængigt af nationale grænser, er passets rolle blevet mangetydig: Inden for

Schengen-landene er det f.eks. blevet overflødig, mens EU's ydre grænser til gengæld har forstærket paskontrollen. Murens fald i 1989 gav især østeuropæerne en uendelig følelse af fri bevægelighed hen over grænserne, mens globale migranter interneres, registreres og holdes ude. Masseturismen og flytrafikken har nedtonet fornemmelsen af grænser, mens terrorangrebene på New York d. 11.9. 2001 og den globale terrorisme har forøget behovet for at kontrollere og registrere borgernes bevægelser i det internationale rum i en hidtil uhørt grad. Det pas, som mange europæere i euforien efter Den Kolde Krigs ophør troede hørte fortiden til, kan for mange flygtninge i dag være et spørgsmål om liv eller død.

At passet og alt det man forbinder med det – statsborgerskab, tilhørsforhold, rettigheder i et bestemt territorium og statslig kontrol af borgerne – altså er blevet et egnet "redskab til samtidsdiagnose", som udgiverne Jesper Gulddal og Mette Mortensen skriver, er derfor en god og inspirerende tese.

Bogen består af en indledning og tretten artikler, som tilsammen udgør en broget, tværfaglig tilgang til emnet. Historiske, kunsthistoriske, kulturhistoriske, teknologi-historiske, litterære og retshistoriske indfaldsvinkler supplerer hinanden og giver et bredt og varieret billede af passet som institution i det moderne samfund. Da det ikke er muligt at omtale alle tretten artikler lige grundigt, vil jeg her fremdrage dem, som jeg subjektivt har fået mest ud af at læse:

Inklusion og eksklusion

Den østrigske retshistoriker Hannelore Burger redegør for de retslige begreber pas, person, fremmedhed o. lign. og definerer dem især i forhold til det multikulturelle Østrig-Ungarske Dobbelmonarki, der bestod indtil 1918. Sociologen Cornelia Bohn fra Trier beskriver i en abstraktions- og informationsmættet artikel de sociologiske aspekter af passets historie som inklusions- og eksklusionsinstrument. Tre andre bidrag har på forskellig måde pasfotoet som tema. Mette Mortensens "Pasfotografier" fremstiller den fotografiske identitet som en ydre, billedlig projektion af vores nationale og kulturelle identitet og viser, hvorledes pasfotoet anvendes som kunstnerisk genre, bl. a. af Andy Warhold; Birna Mariannne Kleivan beskriver, hvorledes pasfotoet udvikles af forbryderportrættet og standardiseres til et alment gyldigt identitetsbevis – og de muligheder for ukonventionel og legende omgang med genren, dette muliggør. Et lignende tema behandler Susanne Regeners artikel "Ansigtsteater i fotokabinen" om den østrigske maler Arnulf Rainers fotokabine-happenings

fra 1960'erne, som viser og afslører pasfoto-grafiets performative karakter.

Historikeren Uffe Øatergårds meget vidende "Pas og grænser i historien" skildrer (på linje med fremstillinger i Dansk Identitetshistorie), hvorledes det oprindeligt multinationale Danmark, der indtil omkring 1800 rummede de norske, tyske, grønlandske og færøske sprog og kulturer, begynder at skabe og definere forestillingen om det egentligt danske – og dermed også at udgrænse statens andre befolkninger som fremmede. Det sker gennem de moderne staters opbygning af programmer for national identitet og enhed og gennem lov om indfødsret o.lign.

Hvorledes denne proces betyder opløsning af den slesvigske region, og hvilke følger dette får for blandt andet det tyske mindretal, skildres på en meget oplysende måde. Artiklen udmærker sig ikke blot ved en stor og grundig viden, men også ved aktualiserende refleksioner over de historiske fænomener og deres relevans for nutidens debat. Sammenholder man denne artikel med Hannelore Burgers om det Østrig-Ungarske Dobbelmonarki, er det tankevækkende at se to eksempler på en velfungerende kosmopolitisk og multikulturel tradition i det før-nationalstatslige Europa.

Litterære pas-motiver

Et par artikler arbejder med litterære kilder. Jesper Gulddal undersøger pasfunktioner hos Goethe og Dickens; interessant var for mig her den kobling af det berømte "Tårnselskab" i Goethes *Wilhelm Meisters lære-år* med passets bevægelseskontrollerende og identifikatoriske funktion. Goethes roman læses som én stor afsøgning af det ukendte, hemmelighedsfulde, ukontrollerede (som f.eks. Mignon-figuren), som slutteligt enten fjernes eller pacificeres i stabile identiteter. I den uhyre omfangsrige Goetheforskning er netop tårnselskabet en stærkt omdiskuteret størrelse, som er blevet fortolket på alle tænkelige måder. Den her anførte læsning argumenterer godt og på en vedkommende måde for den ambivalens mellem det autoritært-kontrollerende aspekt og det individuelle frihedsperspektiv, som man finder mange steder i Goethes værk.

Også Isak Winkel Holms artikel "Kafkas dobbelte pas" undersøger litterære pasmotiver. En grundmodel i Kafkas romaner er ifølge Winkel Holm modsætningen mellem et retsligt anerkendelsesspil og et affektivt anerkendelses-spil, mellem den private følelse og den offentlige ret, og begge anerkendelsesmodi problematiseres ifølge ham i forfatterskabet. Som det er tilfældet med Goethe er tekstproduktionen om Kafkas tekster uendelig, og en vurdering af en fortolkning må spørge om, hvorvidt den overbeviser. Winkel Holms bud på en forståelse af Kafkas parabolske univers virker her velunderbygget i sammen-hæng med bogens gennemgående tema om pas, identitet og grænser og aktualiserer Kafka på en tiltrængt måde i Danmark, hvor Villy Sørensens (glimrende, men tids-bundne) modernistisk-

psykologiserende Kafkafortolkninger stadig finder læsere.

Tivolisering

Af de resterende artikler vil jeg fremhæve Søren Franks relevante artikel om Salman Rushdie og den transnationale identitet i *Midnatsbørn* og *De sataniske vers* og Martin Zerlangs inspirerende og meget velskrevne "Turpas" – om det, han kalder "tivolisering" af de moderne samfund. Dette begreb anvendes om det fænomen, at der dannes stadig flere afgrænsede områder, hvortil der kræves "turpas". Det er nu ikke længere alene ved nationalstatens grænser, der skal vises pas, men også ved indgangen i Miniland, Aqualand, Lege-land, Legoland, Vandland, Disneyland osv. osv. Det moderne menneske er i Zerlangs Luhmann-inspirerede optik en homo ludens, der bevæger sig mellem den moderne, globaliserede verdens systemer og subsystemer med hver deres *pass-words*, og som må lære på én gang at sætte og sprænge grænser.

En ny folkevandringstid

Alt i alt er antologien en god og inspirerende læseoplevelse, som kan udvide vores forståelse af vigtige forhold i nutidens globale situation. Den tyske digter og essayist Hans Magnus Enzensberger betegner i bogen "Den store vandring" fra 1992 vor tid som den nye folkevandringstid, og det 20. århundrede har da også set flugt- og migrationsbevægelser i et omfang, som langt overgår det nittende århundredes masseudvandring til Amerika. Den grænsekrydsende migration er vokset i en sådan grad, at emigranten og eksilanten for f. eks. Salman Rushdie, Edward Said og Homi Bhabha er blevet et paradigme på det moderne menneske. *Pas. Identitet, kultur og grænser* optegner et kaleidoskop af mulige forståelsesmønstre til så dagligdags en ting som vores rødbedefarvede pas – symbolet på vor nationale identitet, som vi hælder til at tage for givet - og lærer os at se denne tilsyneladende så selvfølgelig ting i en ny og udvidet optik. Bogen har været en god læseoplevelse og kan anbefales.

Kirsten Molly Søholm er lektor ved Institut for Sprog, Litteratur og Kultur, Afdeling for Tysk.